

Konsekvenser av rollövertagandet: ”I”, ”me” och individualiteten

Lars-Erik Berg

Institutionen för teknik och samhälle, Högskolan i Skövde

Consequences of role taking: the ”I”, the ”me” and individuality.

This paper analyzes the tendency of taking the ”I” and the ”me” in G. H. Meads theory of role taking as two separate, qualitatively different parts of human personality, the ”I” being of individual origin, the ”me” of social. In the original Meadian sense role taking gives rise to both the ”I” and the ”me”. They are dialectically united rather than dualistically separated aspects. They refer to the joint functional power of the subject, finding itself as an object, mediated by the Other. As a consequence, the link between body and the social world becomes theoretically more stringent, as the body is given its place as a cognitive social object among others, this by contrast to interpretations where the body is left as an object mainly outside the human social experience and as a source of agency *sui generis*, a conception which is in opposition to Meads.

The stress on the ”I”-phase, as related to body and concrete action in combination with its direct relation to the ”me”-phase, actualizes Mead as a forerunner in modern biologic/neurologic research on human perceptual, motivational and intentional capacity.

Swedish Mead interpreters are critically analyzed. Interpretations of Charon, Giddens, Joas and Habermas are partly scrutinized.

The author defines the conceptual pair in terms of activity, subjectivity, temporal relativity and distance.

Key words: Role taking, the ”I” and the ”me”, temporal and spatial distance, dualism – dialectic, subject and object

Tema

Begreppsparet ”I” och ”me” i George Herbert Meads sociala psykologi betecknar inte främst människans förmåga att vara både konform och innovativ, utan snarare den andres inträde som del av individens liv och därmed möjligheten för individen att bygga upp distans till sig själv och sin omvärld, temporalt och spatielt. Därigenom byggs en livshistoria upp, som organiserar episoder och rutiner. Detta tema är viktigt att behålla idag, när biologi och neurologi ger oss ökande kunskaper som i psykologin och socialpsykologin ibland får ersätta redan vunnen kunskap i stället för att utgöra ett tillskott till den. ”I” och ”me” är aktuella i dag än när de formades av Mead.

Inledande avgränsning

I Sociologisk Forskning nummer 4 2008 och i Lundin 2001 och 2004 diskuterar Elin Lundin (numera Thunman) begreppet *motstånd* i G. H. Meads teori om människans relation till omgivningen: motstånd från omgivningen är nödvändigt för att det mänskliga intellektet ska utvecklas. Temat finns också som en grund i den pragmatiska filosofin/beteendevetenskapen, särskilt hos John Dewey (t.ex. 2005), i 1900-talets utvecklingspsykologi, hos Jean Piaget och Lev Vygotsky (den kognitiva utvecklingen), och hos Freud och traditionerna efter honom (emotionernas och driftslivets utveckling).

Per-Olof Olofsson framför i samma nummer av Sociologisk Forskning tankar i harmoni med Lundins motståndsteori. Hans infallsvinkel rymmer ett försök att fokusera kroppen i individualiseringsprocessen. Jag har kommenterat båda forskarna i en tidigare artikel (Berg 2010). Olofsson säger: "Individualisering är /.../ ett problematiskt sociologiskt begrepp eftersom det lätt kan uppfattas som att det står i motsättning till den sociologins uppfattning om den sociala människan, som framför allt George Herbert Mead utvecklat" (Olofsson 2008: 31). Han åsyftar troligen de amerikanska meadtolkningar som jag kritiserar i ovan nämnda text. Mead görs där till en portalfigur i en dualistisk tanketradition. Människan ses som dels mystifierat individualistisk inom ramen för ett gåtfullt "I", men också (och främst) som en rollspelar som erövrar sin mänsklighet genom att utöva ett medvetet rollövertagande med andra människor i kraft av sitt något mindre gåtfulla "me".

Olofssons egen ställning tydliggörs i artikeln, men han blir inte tydlig i sin tolkning av just Mead.¹ Men väsentligt är att han för fram debatten till ämnen som under senare tid alltmer tilldragit sig sociologers uppmärksamhet, mänsklig emotionalitet och vårt förhållande till kroppen. Emotionerna finns beaktade i Meads generation av interaktionister. Charles Cooley (1967) fäster stor uppmärksamhet vid emotionerna. Temat finns med redan hos William James. Hos mellangenerationer av interaktionister har temat vattnats ur och funnits med mest som ledsagare till analysen av rollövertagande och identitet, medan det under det senaste årtiondet åter har hamnat i fokus, bl.a. genom flera av Thomas Scheffs skrifter.

Kroppen som sensoriskt system och dess funktion för både emotion och kognition gör Mead själv många analyser av (särskilt Mead 1972), men på ett fragmentariskt och svårtillgängligt sätt som inte har fått den uppmärksamhet det förtjänar. Emma Engdahls publikationer (2001, 2004) lyfter också fram emotioner och det kroppsliga, och hon anknyter detaljerat till Mead. Olle Westlund (2003) fokuserar materiaiens villkor för mänskligt rollövertagande. Engdahl utvecklar sin tolkning vidare (2007 och 2009, kap. 4 och 7), här i samband med senare interaktionister. Även Lundin och Marcus Persson (2011) vill föra ämnet motstånd och materia/kropp hos Mead vidare.

---

1 Hans ämne är inte heller Meads teori men denne används kreativt (men bitvis svårtillgängligt) av Olofsson i andra syften än exegetiska.

Westlund, Lundin och i synnerhet Engdahl bör noteras för sin tendens att på allvar återintroducera kropp och emotion i Meads tankeuniversum, ett tema som Mead själv ägnade intensiv analys. Engdahl gör ett särskilt spår genom att med Mead bygga emotionsforskning.²

Jag vill fortsätta dessa författares tema med hjälp av Mead och hans begreppspar "I" och "me". Han hade uppslag som var så långt före sin tid att de först idag hinns ikapp av (1) den spädbarnsforskning som vi förknippar med Daniel Stern, (2) forskning som ekolodar likheter och skillnader mellan primaters och människors psykiska utrustning, samt (3) hjärnforskningen. Men Mead hade också idag alltmer aktuella insikter i (4) just språkets speciella roll i skapandet av individualiteten som framstår som viktiga memoranda i floden av biologisk och etologisk forskning som finner allt större likheter mellan homo sapiens och övriga primater, samtidigt som den fäster allt mindre hänseende vid skillnaden mellan utvecklat språk och andra/äldre signalsystem.

Det meadska "I"-begreppet, kroppen och/eller samtalet

Olofsson framhåller det fysiskt kroppsliga elementet i Meads "I". Mead var själv tydlig i detta hänseende, vilket påpekas av Olofsson, och i Lundins hänvisning till Meads (1972) *The Philosophy of the Act*. I denna omfattande samling texter framträder människan, särskilt i "I"-fasen, ofta i en mycket kroppslig form; människan bör enligt pragmatisten Mead förstås inom ramen för "the Act". Och Engdahl, som ägnat sin avhandling åt att utveckla en emotionernas socialpsykologi baserad på Mead, vill synliggöra kroppen, vilkens blockeringar och motstånd i relation till omgivning och inre impulser är viktiga för psykets utveckling.

Jag bejakar dessa uttolkare. Men det är nödvändigt att hålla också temat kropp relaterat till den mest basala tesen om socialitet hos Mead, den om rollövertagandet: gester med liknande påverkan på inblandade individer, samt den andres svar som konstituerande för den mening ett objekt får. Det finns ingenstans hos Mead någon eftergift åt att dessa teser inte skulle gälla kroppen. Tvärtom använder han människokroppen som exempel på objekt som står i förhållande till andra objekt i ett samspel som odlar individens medvetenhet om sig själv som aktör i en värld av objekt att agera mot. Moderna studier av små barn liksom av primater erbjuder goda belägg för det fysiska samspelets betydelse i medvetandets utveckling. Olofsson (a.a.) pekar också på detta. Men han verkar snarare *frikoppla* kroppen från samhällelig påverkan och Alters reaktioner på barnets Ego än att se sambandet kropp/social omvärld. Kroppen blir individualiserad; den framstår som cartesianskt isolerad från Alter. Barnet blir s.a.s. "kroppslig solipsist". En jämförelse kan vara att det mycket lilla barnet i Margaret Mahlers teori ännu står utan kreativ förbindelse med Alter. Barnet måste gradvis

---

2 Lundin och Engdahl är två av de tre (av mig kända) kvinnliga Meadforskarna med mer komplett tolkning i Sverige. von Wright är den tredje. Ingen av de många fler manliga har tagit upp emotionstemat systematiskt.

vända sig mot Alter i en mödosam process, en tes som är motsatt Daniel Sterns (och Meads). Där behöver barnets uppmärksamhet bara ”väckas”.

Ett exempel på de mest elementära formerna för kroppens relation till ”I”: Aronson et al. (2005: 132) berättar om ett experiment: man målar ett rött märke på huvudet på schimpanser och andra primater i samband med tydliga fysiska känsloupplevelser och andras påverkan. Därefter sövs de ner en kort stund. Det visar sig att de högre primaterna därefter med tillgång till spegel lokaliserar den målade fläcken på ett sådant sätt att de antas koppla upplevelsen till ett ”sense of self”, för att använda Sterns begrepp. På liknande sätt exemplifierar Baron et al. (2006: 178 ff.) vad de kallar ”objective self-awareness” hos schimpanser med hjälp av spegelexperiment.

Meads teori handlar ju bl.a. om språket som förutsättning för en specifik kapacitet hos den mänskliga intelligensen, ”medvetande” i allmänhet och ”jagmedvetande” i synnerhet.³ En meadsk fråga i samband med dessa djurobservationer blir då: hur förhåller sig dessa fenomen till individens urskiljande av 1) sig själv som handlande, 2) som handlande i relation till andra handlande, samt 3) den egna kroppens relation till det psykiska systemet. Ett gränslandskap öppnas, där studiet av små barn är högintressant för att testa Meads teser om medvetandet, ”I”et och ”me”et och den andres svar på subjektets gester. Det är viktigt redan av det enkla skälet att Meads teori fortfarande rymmer revolutionerande potential i förhållande till t.ex. barnets socialisation.

Läs nu följande från Olofsson: ”... denna negerande kreativitet är baserad i kroppen som personens utomsamhälleliga förutsättning. Den grundläggande förutsättningen för denna kreativa interaktion är att kroppsligheten kan negera samhällligheten i form av ett kroppsbaserat självuttryck” (a.a: 33). Jag är osäker på min tolkning, men innebörden i citatet bör bl.a. vara den att en väsentlig aspekt av mänsklig kreativitet är baserad i personens kropp – utanför ett samhällligt sammanhang. Olofsson har ett intagande exempel från sin dotterson Vilgot, som framträder mycket kroppslig i en sorts demonstration mot ett förslag till lek som morfar Per-Olof har framlagt.

Men samtidigt står det att ”kroppsligheten kan negera samhällligheten”, och det sker genom ”kroppen som personens utomsamhälleliga förutsättning”. Detta är viktigt men innehåller en delvis felaktig logik; det går inte att negera det som man inte har varit i tydlig närhet av; för att negera något aktivt, måste man ha en uppfattning om vad det är man negerar. Annars kan förhållningssättet vara likgiltighet eller ointresse eller helt enkelt frånvaro av perception, men inte *aktiv negering*.

Olofsson vill förstå reflektion som grund för ställningstagande. Reflektion torde förutsätta just det jag nyss ovan poängterat: förmågan att (först) vara *nära* det man (sedan) tar *avstånd* från. Reflektion betyder ju återspeglning. Denna term avser både närhet och avstånd. Det man är i *o-medel-bar* (eller *o-för-medlad*) närhet av kan inte (åter)spelas. Men samtidigt måste objektet som återspeglas ändå vara i sådan relativ närhet att dess gestalt framträder.

Olofsons analys av reflexiviteten finner jag utmärkt, och ser den som ett stöd för

3 För denna distinktion, se Berg 1976: kap. 1.

min egen tes, som jag hävdar står i god samklang med Mead: Den mänskliga individ som är aktivt och kreativt negerande är detta genom att han/hon står/har stått i intimt samröre med (minst) en Alter i den sociala situation där negationen har sin grund. Det är som medlem av ett kollektiv som man kan negera kollektivet, inte som okunnig om det.⁴ Om Vilgot hanterar sin kropp så att en negation av något är tydlig i dess rörelser, så sker inte detta utifrån en kropp som inte blivit en del av en "sammhällelighet", utan tvärtom utifrån en kropp som redan har varit innesluten i socialitet och kollektiv betydelseangivelse. Det är kroppen i dess relation till den andre i världen utanför kroppen som är källan för både motstånd och negerande, liksom givetvis för närmande och anknytning. Det är karaktären i relationen som avgör vilket utfall det blir.

Sådana fenomen fungerar redan på förmedveten nivå. Det är lätt att anknyta till t.ex. Harlows experiment med apungar och ståltrådsamma, respektive pälsamma. Vilgot har nyligen lämnat dessa primitiva emotionella fysiska förhållanden och börjat förhålla sig kognitivt reflexivt till sig själv och sin kropp. Han befinner sig i gränslandet mellan å ena sidan spontanitet som utesluter reflektion och å andra sidan det ställningstagande som baseras på just reflektion.

Vilgots kropp är ett socialt objekt, inte bara för mamma och morfar, utan även för honom själv, fast han inte kan uttrycka detta diskursivt. Det är i relation till morfar och andra som han reagerar med att springa iväg. Det är i återspeglingsen från de andra som Vilgot blir kroppslig på det sätt han nu blir det, och de impulser han känner ställer han fram i relation till de attityder han tagit till sig från andra.

Ta ett välkänt exempel på kroppens sociala och diskursiva karaktär: Freuds patienter var ofta kvinnor som (av Freud) sades ha trängt bort sexuella känslor. Om dessa kvinnor inte hade levt med sina kroppar inom sociala scenarier sedan tidigaste barn-dom, så hade de inte haft de kroppsliga symtom som de uppvisade. Psykosocialt förtryck talade genom deras kroppar. Kropparnas symtom var meningar i det språk som användes, det omedvetnas språk. På liknande sätt är barns (fysiska) lek symboler i det narrativ de behöver berätta.

Olofsson uttrycker sig tydligt i ett sammanhang där han lyfter in begreppsparet "I" och "me": "Me'et bygger på att vi i förhållande till oss själva med hjälp av orden övertar den andres attityd. 'I'-et står för ett spontant svar på detta attitydövertagande som per definition inte kan uttryckas i språket. Mead hjälper oss alltså med att peka på att vi har en i 'I'-et förankrad upplevelse av att vara någonting annat än den andres bedömning av oss. Däremot hjälper han oss inte att förstå hur vi kan utveckla en språkligt uttryckt självuppfattning, som gör att vi kan särskilja oss från specifika andras uppfattning om oss" (a.a. sid. 33). Olofsson vill förstå barnets reaktion som en självständighet i relation till "andras uppfattning om oss". Han hänför förmågan till

---

4 Jämför intervjuer som regelbundet förekommer i dagspress och i etermedia med avhoppade personer från t.ex. Livets Ord eller liknande organisationer. Dessa personer har varit djupt "nedsänkta" i rörelsen, och det är genom att komma på avstånd från den, som de kan nå den objektivitet som möjliggör avhoppet.

ett privat "I", förankrat i kroppen, men utanför samhället. Hans analys av reflexiviteten är riktigare än den av "I" och "me", som meadska begrepp. Hans syfte är också att förstå reflektionens ursprungliga former, "den kreativa negationen". Därvid finner han Meads begreppsbyggnad för självet användbar; ett gott val, men inte helt korrekt förvaltad.

I min läsning liknar Olofsson ganska väl det som Anthony Giddens säger om Mead: "Vi kan dela Meads uppfattning att barnet börjar utveckla ett själv som svar på den sociala kontexten tidigt i livet. Men relationen "I"/"me" (eller "I"/"me"/du) är en *inre språklig* relation och inte en som förbinder den icke-socialiserade delen av individen ("I"et) med 'det sociala självet'. "I" är en språklig skiftning, som får sin betydelse från den uppsättning termer varigenom man tillägnar sig ett diskursivt system för subjektiviteten." (Giddens 1997: 67, min kursivering). Giddens tillskriver felaktigt Mead uppfattningen att "I" är opåverkat av språk och samhälle, ett slags primär naturlig motivationsfaktor.

Joel Charon, som skrivit en av de mest lästa introduktionerna till symbolisk interaktionism i USA, beskriver samma begreppspar på ett ännu mer renodlat dualistiskt vis: "The 'I' is simply that part of the individual that is impulsive, spontaneous, *unsocialized* by society, not used by the actor, but instead causes the actor to do things not thought of. /.../ *it does not arise from interaction with others*" (Charon 1992: 90, min kursivering). Dualism i stället för dialektik är ett stort misstag av Charon i tolkningen av Mead.

I Sverige har vi en mer ambitiös begreppsanalys av Meads "I" och "me" än Charons. Men den har ändå haft liknande drag i sina äldsta former. Asplund (1971: 144 ff.) introducerade Meads tankesystem i Sverige, men hans första formuleringar om begreppspar har drag som är påfallande lika Charons. Han identifierar till en början helt enkelt "me" som den konforme rollspelaren och "I" som innovatören. Emellertid försöker han strax fingranska paret begreppsanalytiskt och blir inte förtjust över den meadska konstruktionen. Möjligen är det därför som Asplund genom hela sin karriär har fortsatt att vara inspirerad av Mead, men samtidigt sällan använder just detta begreppspar.

Liljeström (1973: 230 ff.) använder begreppen, och gör en ambitiös uppställning med dem som nav. Men hon fastnar helt i motsatserna konformitet – innovation.⁵ Både Asplund och Liljeström är exempel från den första tiden av Meadpresentation i Sverige, men även de senare Trost och Levin (2004: 46 ff.) gör om samma fel, innan de går vidare med analysen och då ger viktiga bidrag till förståelsen av begreppen genom att uppmärksamma dem som samtalsfunktioner, något som Asplund (a.a.) också gjorde. Trost och Levin är också de första på svensk botten att publicera en skiss över meningsrelationer som triader.

Det är enligt min mening främst dualistiska tolkningar som har vanställt begreppens innebörder i många tolkningar, tydligast uttryckt av Charon i ovanstående citat. Dialektiskt uppfattat blir det centrala i stället att "I" hela tiden glider över i "me",

5 Dock urskiljer hon den viktiga dialektiken mellan subjekt – objekt.

varvid det blir omöjligt att säga att den ena fasen står för innovation och den andra för konformitet. Det blir också lämpligt i Meads efterföljd att framhålla just termen "fas". Två faser där den ena hela tiden övergår i den andra. Det är ofruktbart att förlora sig i akademisk begreppsanalys för dess egen skull. Men den potential för förståelse av människan som Mead erbjuder blir vanställd genom sådana uppfattningar om vad han menade med sitt begreppspar. I fallet Charon är vanställandet närmast att se som en amputation av ett friskt ben i stället för en förstörd arm. Vi får en Mead som är en cartesiensk dualist snarare än en pragmatisk dialektiker. Då är det bättre att sätta museistämpel på Mead; inget ansvar kan utkrävas av honom, för vi befinner oss med Charons tolkning i ett begreppsligt moras där inget är tydligt skönjbart.⁶

Det pragmatiska närmandet till mänsklig social verklighet tappar sin konkretion med sådana tolkningar av "I" och "me"; inte särskilt lyckligt för just en pragmatisk filosofi! Mead går upp i rök. Dewey följer honom i spåren, och därmed den revolutionära potential i t.ex. barnuppföstran som finns hos dem, även om den har förenklats och krympts i pedagogisk praxis sedan den framträdde under 1910-talet i Chicago (Vaage 1995, von Wright 2000, Trost & Levin 2004 kap. 4, 7 o. 9).

Olofssons förståelse för ämnet är mer specifik och innehållsrik än Giddens. Men båda säger att "I"-fasen hos Mead är utomspråklig, för-språklig eller på annat sätt av annan karaktär än det socialt återspegla(n)de "me". Låt oss granska detta kritiskt ett ögonblick. Hur kan "I" vara ett svar, om det inte är språkligt? Det går inte. Just språket konstituerar något som ett svar. Man kan inte svara utanför språket. Och hur kan det då också framställas som ett alternativ till något som någon annan har sagt om objektet i fråga? Hur kan "I" vara icke-diskursivt om det är den andra sidan av något ("me") som endast låter sig framställas diskursivt?

"I"-fasen är just den förspråkligande fasen. "I" finns endast i sin (emergenta) relation till "me", eftersom de båda konstituerar ett dialektiskt begreppspar, inte ett dualistiskt par av motsatser. Båda faserna utvecklas just genom förspråkligandet, liksom "I" föder sitt "me" i samma ögonblick som det ger sig till känna, genom att upptäcka sig självt, genom att ta till sig den andres bekräftelse på barnets beteende, med hjälp av gester som "påverkar båda på liknande sätt". Men det sker så att det från den stunden baserar varje ny handling på sitt "me", som innehåller de andras definition och värdering av det "I" som de andra såg hos barnet och som de svarade på, det "I" som sekunden efteråt har flutit över i sitt eget nyfödda "me".

Både Jürgen Habermas (1995) och Hans Joas (1997) beaktar Meads "I" och "me" som språkliga fenomen i sina tolkningar av Meads begrepp, som tilltal och svar inom och mellan individer, men båda glömmer kopplingen till kropp och beteende/handling och elementär motivation och emotion. "I" blir till endast i språket. Däremot relaterar David Lewis "I"-fasen till handling och beteende i en volym om Mead där de

---

6 Giddens' bok "Modernitet och självidentitet" (1997) har i övrigt gett mig mer inspiration i fråga om att koppla ihop extrem mikro med lika extrem makro, än kanske någon annan sociopsykologisk text; min uppskattning är hög. Men hans tolkning av "I" och "me" är av samma aningslösa karaktär som Charons, uttryckt med den giddenska sofistikerings.

alla tre är representerade (Aboulafia 1991). I Sverige gör Engdahl (a.a.), Lundin (a.a.) och Westlund (2003) också den viktiga kopplingen till kropp och beteende, liksom Olofsson (a.a.), som ju dock har kvar den dualistiska uppfattningen i övrigt och därför får en falsk cartesiansk motsättning mellan kropp och själ.⁷

Just de fenomen som Lundin (om objektets motstånd), Olofsson (om kroppen som delaktig i motivation och känslor) och Engdahl (om Meads relevans för emotionaltetens socialpsykologi) utvecklar så förtjänstfullt, blir blockerade om man förvisar "I" till en värld av oförklarade psykiska krafter (som Charon och många amerikanska tolkningar) till en rent språklig aspekt (som Joas och Habermas) eller till en inre aktör utanför social påverkan (Giddens). "I"-fasen är icke-socialiserad endast i den meningen att den framträder på en social scen och initierar något, men bara under ett ögonblick *innan* den så gott som omedelbart blir utsatt för sociala responser och värderingar, t o m från individen själv. Själva det faktum att varje ny "I"-fas delvis står på sin egen "me"-fas borgar för att "I" är språklig. Det är bara energin i "I"-fasens uttryck som hämtas från en icke socialiserad del av individen, som får uttryckas i termer av biokemi: När tjuren brölar två meter bakom mig, så är jag i väg som ett automatiserat skott. Där finns inget "I" eller "me", endast energi för snabb förflyttning. Men det dröjer inte mer än sekunder innan reflektionen ("I"-s samtal med sitt "me") är på plats: jag säkrar min kropp bakom ett träd eller annat skydd, varifrån jag observerar tjurens framfart.

Skamkänslan inför sig själv är ett av Erving Goffman, Giddens och Thomas Scheff (t.ex. 2003) ofta använt exempel för att påpeka att individens relation till sig själv är lika social som hans eller hennes relation till andra. Om detta har f.ö. Giddens [a.a. kap. 2] en i mitt tycke strålande objektrelationsteoretisk och existensfilosofisk avdelning, som kan berika de flesta sociologiska analyser av skam. Få har fixerat ett analytiskt fokus på den här typen av fenomen bättre än Mead, även om just skam är ett begrepp som är sällsynt hos honom; det fladdrar förbi som ett fragmentariskt exempel då och då. Skam är bra som exempel: utan "I", ingen skamlig *handling*, utan "me" ingen *skamreaktion* på handlingen. Goffmans framställning (1974) är talande: Den som skäms är en skådespelare som själv också är sin egen förkastande publik. Den som skäms eller känner skuld har kapacitet att vara två personer, därför att han/hon rymmer två faser: "I" och "me".

---

7 Joachim Israel är en föregångare i svensk sociologi/socialpsykologi i att relatera kropp, emotion och kognition i ett system. Temat finns med i flera av hans böcker (t.ex. Israel 1979, 1980, 1982 och 1999), men sällan på ett genomlyst sätt, varför det är svårt att referera honom tydligt.

”I”-fasen och individualiteten

De sammanbindande men olika krafter som begreppsparat ”I” och ”me” åsyftar etableras och uttrycks endast på grund av sociala förhållanden där gester påverkar sändare och mottagare på liknande sätt. Dessa gester låter barnet upptäcka sitt ”me” genom sitt ”I”. Det som då sker är att fenomenets ”mening” etableras för barnet i relation till barnet själv: barnets identitet föds. Att ha en identitet är att ha en mening med sig själv för sig själv. I min första publikation i ämnet skrev jag: ”Organismens födsel är biologisk, men människans födsel är social.” (Berg m.fl. 1975: 44) Vad jag då åsyftade var inte att halva människan är biologisk och halva social. Det gör ej heller Mead. För honom är människan som helhet social och hon lever sitt liv (objektivt) med och (subjektivt) i en biologisk organism som ständigt förmedlar och uttrycker socialiteten.

Mead kallar ”I” och ”me” för personlighetens två faser. Skillnaden mellan dem är inte socialitet/icke socialitet utan som Mead själv uttrycker saken, att den ena fasen är subjekt(iv) och den andra objekt(iv). Och det är endast i insikten om dessa två samexisterande aspekter av sig själv som människan finner sin (subjektivt tolkade) plats i (den objektivt existerande) världen. Det är detta som barnet Vilgot i Olofssons exempel gör. Vilgot ser sig själv i relation till den situation i vilken han har blivit placerad. Resultatet blir den reflexivitet och distansering som Olofsson noterar.

Ta ett enklare exempel: Anna, ett år, ligger på skötbordet och pappa byter blöja. De skrattar mot varandra. Pappa blåser i Annas fotsulor. Det kittlar. Pappa rollövertar Annas känsla. Anna upptäcker inte bara sin kropp här, hon fyller den med mening, med lust och rörelse, och hon gör det på grund av att hon – i sin kropp – har objektifierats/identifierats som ett levande subjekt av pappa. Kroppen är social. Hela tillvaron vid skötbordet är genomsyrat social, och det är dess intensiva rollövertagande som får Anna att uppmärksamma sin kropp som något särskilt från resten av tillvaron, och som ett kännande ”väsen”.⁸ Upplevelsen av individualitet föds i sådana situationer.

Det meadska ”I” betecknar en sida av människan som är lika social som ”me”. Individualiteten stiger upp ur socialiteten, och en persons medvetenhet om att ha en karaktär, är ett resultat av socialisationsprocesser. Först då kan den odlas som en personlighet. Organismens födsel är biologisk men människans reflexiva handling mot, kunskap om *och* känsla för denna organism är av socialt ursprung. Kroppen blir därigenom som ord i meningssystemen i språket – på samma sätt som (kroppsliga) lekar är barnets språk (Berg 1992, 2001, 2008).

Att även ”I”-fasen är social utgör en poäng som jag tror kan uttryckas på ett sätt som liknar Judith Butlers tes om att inte bara genus är socialt utan även den allra för-

---

8 Här vore lämpligt att referera till delar av den snabbt växande forskningen kring spegelneuroner och biokemi, men det skulle spränga framställningens ramar. Vad Mead gjorde i denna del av sin insats var att han till fullo uppskattade den enorma potentialen i dessa system – utan att ha en aning om de enskilda neurologiska finesserna i form av t.ex. spegelneuroner. Engdahl närmar sig denna nivå i sin analys.

sta uppfattningen om kön. Den är genererad ur de första observationerna av att kroppar är olika och värderas olika. När "I" skapas för alla första gången, så är det ur en situation där barn och omvårdnadsperson redan har placerats in i en social matris, där fenomen som "jag" och "du" är förgivettagna. Och "I" är uttrycket för subjektiviteten i denna situation. Vilgot illustrerar igen, genom att trava iväg från platsen för mötet i en egen vilja som avviker från morfars.

Funktionell/pragmatisk definition av "I" och "me"

Meads uttalanden om "I" och "me" i främst *Mind, Self and Society* inspirerade mig till följande preciserade och kompakta definition: "I" är "min handling nu" och "me" är "min handling då" (Berg 1976 kap. 1, 1992 kap. 3). Dessa korta ord framhäver de grundläggande aspekter som Mead ägnar så många ord i olika syften och versioner: "I" och "me" hör ihop.

De

(1) är aspekter av samma *odelbara helhet*, och de kan inte förstås var för sig, (som Giddens uttryckligen gör, när han talar om "I" som icke-diskursivt, icke språkligt, icke socialt/socialiserat m.m. som en *kontrast* mot "me").

(2) utgör de två *faserna* av personligheten, och de

(3) skapar människans förmåga att *varsebli (objektifiera) sig själv* inom *händelsekedjor i rum och tid*. Mead talar om att vi inte kan hinna varsebli vårt "I". Det springer i förväg innan vi vet ordet av och kan då varsebli sig självt i förfluten tid, dvs sitt "me".

(4) förmår oss att *objektifiera tiden* som process. Att göra det fullt ut verkar vara en specifikt mänsklig förmåga. Jag använder distinktionen mellan *minnesförmåga*, som även djur har, och *historiemedvetande*, som endast språkligt "mogna" varelser har (Berg m.fl 1975 kap. 3, Berg 1976: kap I, avsnitt 4 o. 5, Berg 1992 kap 3, Gärdenfors 2000). Jag ställer hypotesen att språket möjliggör inte bara att olika *spatiala* platser knyts till varandra, utan även att olika *temporal*a platser gör det. Det betyder att tiden som upplevt fenomen är en social skapelse.

Hypotesen går också tillbaka på Ferdinand de Saussure och Jacques Lacan. Men Meads *The Philosophy of the Present* går på djupet med tesen att tiden, som den uppfattas av oss, är en produkt av förmågan att relatera platser i tiden till varandra. Den förmågan föds först när man kan varsebli sig själv inplacerad i tiden, vilket sker då man varseblir den andres reaktion på den handling man själv nyss utfört. Där föds den mänskligt upplevda tiden.

”I” och ”me”

(5) betecknar den *dialektiska thoptvinningen* av människans fysiska, temporala och sociala upplevelse.

(6) innefattar det *subjektivas* och det *objektivas* relation.

(7) innefattar det *aktivitas* och det *passivas relation*: Något blir gjort, och det är ”I” som gör det. ”I” gör det i relation till sådant som objektivt utgör en redan existerande ”därhet”. Detta är mitt ”me”, mina tidigare handlingar, i relation till de situationer där jag gjort dem. Det subjektiva är objektiviserat i den mening som Peter Berger och Thomas Luckman (1969) påtalar. När ”I” gör något så gör ”I” det med nödvändighet i relation till denna ständigt expanderande helhet av handlingar.⁹

Alltsammans

(8) utgör en *social process* genom att Du/Alter återspeglar för ”I” vad ”I” nyss har gjort. Först då kan detta ”fonderas” i ”boken” ”me”, som börjar ”publiceras” första gången ”I” upptäcker att det är ”I”-s handling som Duet återspeglar. Det sker på skötbordet och vid amningen, där ”grundtilliten” i Erik H. Eriksons mening skapas – eller inte skapas.

Vad är Duet eller Alter i detta? Det är den framträdelseform som den andre har för ”I”. Min reaktion på vad Du gör mot ”me” och våra gemensamma objekt i världen är något som vandrar in i mitt ”me” och där bildar en bas för min fortsatta vandring i mitt psykosociala landskap.

Detta visar att det är något mycket allvarligt som pågår när en person uppvisar symptom av att vara ”dissociated”. En sådan person står inte i sammanhang med sig själv, relaterar inte till sitt ”me”, men det är faktiskt detta som Giddens uttalar som normalstillståndet, när han säger att ”I” hos Mead är utomspråkligt och ”me” ett resultat av språkliga pålagringar. Människan, som hon framstår i det vanställda Mead-porträttet hos Giddens, blir i så fall en Dr. Jekyll and Mr. Hyde, en från sig själv dissocierad varelse. Giddens formulering i ett annat sammanhang stärker intrycket: ”... the ‘I’ appears in Mead’s writings as the given core of agency, and *its origins hence always remain obscure*” (Giddens 1984: 43, min kursivering). Om ”I”-s ursprung förblir obskyrt för individen själv, så har total dissociation inträtt, vilket ju förstås kan inträffa, fast troligen sällan om det inte beror på hjärnskada eller liknande. Det är inte en sådan varelse som Mead försöker förstå i sin generella socialpsykologi. Tvärtom är just ”I” och ”me” hans försök att få en helhetlig bild av människan, utan att amputera hennes inre sammanhang och aktörskap.

Men det finns också en annan sida av samma sak: Vi kan aldrig fånga vårt eget ”I” i dess pågående handling. ”I” och ”me” är inte två knäppta händer, utan händer som gör olika och kompletterande saker *samtidigt*. Alltså är det ingen fara med en *tillfällig* dissociation. Man kan dra slutsatsen (som inte finns explicit hos Mead) att det tvärt-

9 En fullständigare precisering av min tolkning av ”I”et och ”me”et återfinns i Berg 1992: 43 ff. med början i den ”I”-”me”-struktur som där framställs i figurform, samt i längre skick i Berg 2001, hela artikeln.

om är kreativt för oss – inte bara som spontana barn utan även som vuxna – att slarva bort fjärrkontrollen då och då, att hemfalla åt meadska rollekar, att ibland glömma bort vilka vi är. Denna öppning finns hos Mead, men den stängs i den rollsociologi som vällde fram i USA från 30-talet och framåt, och som ogenerat återoppar sig på Mead som idégivare.

Den *reflekterande intelligensen* resulterar ur integrationen av de två faserna. Detta ger en ständig närvaro för psykisk förändring. "I" etablerar kontakt med sitt "me". Då blir vår relation till både driftliv och spontant beteende lagda i ljuset för vår egen varseblivning. Vi kan reflektera (över) vår egen spontanitet, bli vårt eget objekt. Detta möjliggör Giddens socialpsykologi som har reflektionsförmågan som grund. Men Giddens vet uppenbarligen inte om att han har grunden för sin reflexivitetsteori i just Meads begreppspar. Han menar sig själv ha skapat denna genom sitt struktureringsbegrepp.

Jag anser Meads fragment teoretiskt och logiskt klarare än Giddens alternativ. Giddens menar att reflexiviteten hos homo sapiens har sitt ursprung höljt i dunkel, "*remain obscure*", medan Mead förlägger ursprunget i "I"-fasen. Det visas i hans tes att det är Alters respons på Egos beteende som för Ego uppenbarar Ego(s) "me" som objekt för det subjekt, "I", vars handling Alter reagerar på.

Minnesförmåga är inte = historiemedvetande

Sammantaget resulterar "I"- "me"-faserna i människans förmåga att objektifiera sig temporalt. Min definition av "I" och "me" blir därför skenbart mycket enkel: "I" = min handling *nu*. "me" = mina handlingar *då*, i den form mitt nya "I" varseblir dem. Vad som ytterligare framhävs med min tolkning är detta: "I" finns *nu*, och står definitionsmässigt i relation till sitt "me", dvs. sin *historia*. Historien skapas genom relationen mellan "I" och "me".

Samtalet mellan "I" och "me" bygger ett inbördes relaterat system av händelser som annars skulle förbli isolerade fragment. Det är detta som är meningsproduktion. Under detta (narrativa) bygge skapar "I" en begriplighet hos mitt "me". Detta har Mead har i tankarna, när han talar om att individen genom att språkligt närma sig sig själv kan "come back on himself", dvs. reflektera sig själv; "I" upprättar sig självt som sin egen historieskrivare, och narrativet präglas in i "me", som växer till som en levande bok.

Att reagera på *minnen* är en sak. Att äga och *förvalta ett historiemedvetande* är en annan sak på en annan nivå. Historiemedvetandet använder minnet som en råvarubas. Distinktionen aktualiseras i primatforskningen, ibland med kritik mot dem som menar att människans minnes- och symbol-förmåga är unik i djurvärlden. Jag har från en meadsk ståndpunkt inget emot tesen att schimpanser förfogar över ett visst historiemedvetande; det visar mer om deras förmåga att etablera symboliska processer än om schimpanshjärnans likheter och olikheter med den mänskliga hjärnan (se t.ex. Osvath 2008).

Tanken om "I" och "me" som grund för historiemedvetandet har jag utvecklat

tidigare.¹⁰ Låt mig ge några exempel från Christopher Laschs och Giddens' makroorienterade texter på användbarheten av Meads begrepp "I" och "me" i historieanalys. Lasch tog i en serie böcker upp en socialpsykologisk tematik. Den handlar bl.a. om familjeauktoritetens gradvisa abdikation under 1900-talet (Lasch 1982, 1983, 1984). Lasch är kulturpessimist: den västerländska människan är ett offer för sina egna uppfinningar inte bara tekniskt utan även socialt. "Socialpatologerna" har en destruktiv inverkan på människors förmåga att konfrontera sina problem (t.ex. Lasch 1983, kap. 5–8). Det kollektiva "I" miste sin kontakt med det kollektiva "me", därför att det fanns stora motsättningar i den Generaliserade Andre, som inte överbryggades i samtalet mellan dem. Giddens upphäver pessimismen hos Lasch med sin tes om den ökande reflexiviteten under den senmoderna epoken. Denna tes bygger i sin tur på att samspelet mellan "me" och "I" möjliggör ett *föregripande* förhållnings-sätt till *framtida* handlingar utifrån erfarenheter av *förflutna* handlingar. Därigenom kan människan "domptera" sin egen spontanitet och impulsivitet. Om inte "I" deltar i en språklig diskurs med sitt individuella och sitt kollektiva "me" (dvs. den Generaliserade Andre), skulle detta inte vara möjligt. Resultatet blir då likt det som homo sapiens idag utsätter sina närmaste släktingar schimpanserna för: artens troliga utrotning. Men möjligheten för räddning finns, så länge "I", "me" och "den Generaliserade Andre" kan föra sitt samtal. Ingen biologisk instinkt eller freudsk dödsdrift dömer oss utan vårt veto.

Ett föregripande samtal mellan "I" och "me" kan skissera en framtid, men endast med hjälp av det förflutna – som återspeglat genom "me". Detta tangerar Giddens (1997) med begreppet "kontrafaktiska resonemang". Människan kan bygga kunskap om att schimpanserna kommer vara utrotade inom en viss framtid om människan fortsätter att agera som hon gjort. Schimpanserna kommer däremot inte vara klara över sin egen utrotning. För att kunna bli det måste de knyta samman nuet ("I") med den tid som förflutit fram till nuet ("me"). Hittills har ingen primatolog påvisat att schimpanserna kan föregripa en framtid på ett så övergripande vis, trots att de uppenbarligen (i varje fall under mänsklig påverkan) behärskar både kortfristiga förutseenden och vissa språkliga sammanhang.¹¹

Illustrationerna ovan lyfter fram flera drag i den specifika typ av intelligens som människan utövar med sin "I"-och-"me"-funktion: behärskandet av den egna handlingsförmågan individuellt och kollektivt, överblicken och insikten i sig själv som aktör i ett historiskt sammanhang från förflutet till framtid, förmågan att föreställa sig – och verka för – *alternativa verkligheter* (Giddens reflexivitetstema), Egos förmåga att bygga upp sin intelligens till ett ständigt mer flexibelt funktionssätt på basis av kun-

10 Se Berg m.fl. 1975 kap 3, särskilt sid. 52 ff, Berg 1976 del I avsnitt 4.3. och 5. 5.1., Berg 1992, särskilt kapitel 3, Berg 2001, och Berg 2008, i vilken senare jag har arbetat in Meads "Stages in the Act", den första essän i *The Philosophy of the Act*. Jag har försökt tillämpa teorin i relation till datorspel och de speciella temporala och identitetsmässiga villkor som gäller där.

11 Det mänskliga ansvaret för schimpansens eventuella utrotning framhävs givetvis genom detta synsätt.

skap om de *motstånd* som ett visst objekt (t.ex. Alter) erbjuder (Lundins motståndstema), förmågan att förhålla sig *diskursivt reflekterande* och *väljande* till omvärlden och till den egna platsen i denna (Olofssons självständighetstema).

Den nutida forskningen kring minnesförmåga gör många distinktioner. T.ex. vill man urskilja de semantiska, de episodiska och de narrativa aspekterna av minnet som särskilda förmågor. Det tycks mig som om denna forskning ägnar sig åt att precisera begreppsliggöra det som Mead redan för ett sekel sedan hade god insikt i. Men det tycks inte som om dagens minnesforskning har nått Meads insikt, att det är Duets återspeglning av "I"-s handling som ger mig förmågan till minnets konsthantverk, att förädla minnet till historiemedvetande. Om socialitet är att befinna sig på två platser är det tydligt att alla de tre ovan kursiverade aspekterna är sociala.

I fallet med det meadska paret "I" och "me" har den akademiska diskussionen ofta bundit ris åt egen rygg. Och de konsekvenser som behandlingen av dem ger teoretiskt, har haft stora praktiska återspeglingar. Enligt min mening har t.ex. den starka biologiska psykologin brett ut sig utan självkritik, genom att jämföra apors intelligens med människors utan att göra skillnad mellan reflekterande gränsöverskridande intelligens och högt utvecklad förmåga att anpassa sig till och att utnyttja existerande omvärldsförhållanden. T.ex. evolutionisterna Richard Dawkins (2009) och Franz de Waal (2001 och 2009 tillsammans med Dawkins), har ofta uttalat att den reflexiva intelligensen är ett resultat bara av vår komplexa hjärna.

"I" och "me" och empati.

Vissa författare drar alltså stora växlar på hjärnan *per se*, utan dess möte med yttervärlden. Neurologen Stefan Einhorn (2005: 104) hävdar t.ex. att den "etiska förmågan är medfödd och inbyggd i våra gener och fysiologi". Moral är utövat av etiska principer. Kan man utöva moral utan att ha varseblivit sig själv i sin sociala miljö och sett den andres likhet med en själv? Kan biologin rymma inlevelsen i andra när man själv är foster? Einhorns bevis utgör några exempel på att evolutionen har frambringat djur som ger varandra t.ex. föda. Han använder för detta beteende begrepp som egoism och altruism.

Hur hjärnan *per se* kan utöva *re-flexivitet*, vilken ju förutsätter återspeglingar, förblir en gåta, hur kraftfullt Dawkins (eller Einhorn) än framför sitt budskap. *Re-flexion* förutsätter att något återspeglas. Om så är fallet, måste detta ske genom att hjärnan återspeglar hjärnan, eftersom inget annat än hjärnan behövs enligt dem. Det är då märkligt hur den oerhörda utveckling av mänsklig kunskap och kreativitet kan ske, som Dawkins själv förundras över.¹² Det blir i sista änden som om hjärnan har skapat världen.

---

12 I övrigt finner jag Dawkins stimulerande. Det är en estetisk upplevelse att studera Dawkins' emotionella mimik i relation till de personer han intervjuar för att illustrera sina teser. Han är djupt "engagerad", dvs. han illustrerar den korsväg mellan subjektivitet ("I") och objektivt föreliggande fakta ("me") som många vetenskapare finner problematisk.

Begreppslig rundgång och brist på definitioner av begreppen är inte något teoretiskt kreativt. Det är *reductio in absurdum*.

Ett praktiskt exempel finner vi i ett återuppståndet spöke ur barnuppfostrans historia: I "Nannyjouren" och i några enskilda fall i svenska förskolor har "skamvrån" återinförts. Den är ett disciplineringsinstrument och den handlar om att sätta gränser och att få barnet att respektera dessa gränser. Barnet kan sitta i skamvrån – utan kontakt med andra – och reflektera över vad fel det gjort. Att sätta barnet i skamvrån är – såvida inte huvudpoängen är att med barnet diskutera fenomenet "skamvrån" och skälen för dess existens – att reducera det till en varelse utan symbolisk förmåga, därför att det är samtalet mellan regelskaparen och regelbrytaren som ger möjlighet till insikt. Att inte tala med barnet på ett reflekterande sätt om normsystemet på förskolan är som att låta dressyr vara fostran. Legitimeringen av skamvrån för det enskilda barnet blir: "Man gör inte så. Nu får du fundera på saken en stund." Jag har sett episoder där barn accepterar detta, i markant motsats till Olofssons mer lyckligt lottade dotterson Vilgot.

Sett med den lupp som Mead förser oss med så sker något helt annat med skamvrån: Man förvisar barnet ut ur just den reflexiva aspekten av den språkliga gemenskapen, så central hos den generaliserade andre i ett demokratiskt samhälle, och framställer de signifikanta andra som bestraffande, snarare än samtalande, och vilkas språk reduceras av en auktoritär otillgänglighet. Man berövar barnet temporärt dess identitet genom att beröva det all annan återspeglning än tystnad. Ju mindre barnet är, desto viktigare är kontinuerlig återspeglning av de signifikanta andras reaktioner på barnet; ingen annan grund för dess identitet finns ju. Tystnaden blir det viktigaste svaret på icke önskvärd beteende. Som en modetrend i barnomsorgen är detta närmast obegripligt efter ett sekel av intensiv utveckling inom utvecklingspsykologin, från Ellen Key till Daniel Stern. Skamvrån är motsatsen till den kreativa narrativa förskolesituation som "samlingen" kan utgöra.

Den tidiga socialantropologin visade att i Sydafrika fanns många svarta som anammade den vite mannens tes att vita människor är huvudet på samhällskroppen, svarta människor är musklerna. Förutom att denna ideologi byggde på fysiskt våld, så byggde den också på det psykiska våld som tystnad utgör. Föreställningen vidmakthölls av vita, mer som en självklarhet man inte kommenterade, än som en tes att försvara. Historien om "I" och "me" i relation till Alter visar tydligare än andra psykologiska doktriner den förödelse som uppstår när Alter förvägrar "I" att ge rimlig återspeglning för ett "I" att skapa sitt "me".

Skamvråns tiggande som uppfostringsmetod etablerar ensidig språklig maktutövning mot det spontana barnet, och tvingar därigenom fram en anpassning snarare än en reflektion. En sådan utveckling blockerar de processer som Lundin vill belysa (och främja) med sitt tydliggörande av motståndets princip. Receptet för att framställa den goda psykologiska teorin kring detta är inte att framställa "I"-fasen till en för-språklig, djupt individuell spontanistisk "aktör". "I" är en intersubjektiv aktör som kan nå kunskap om sig själv – dvs. nå en "I" – "me"-kommunikation – endast genom språkligt umgänge med Alter och den Generaliserade Andre.

Lundin, Olofsson och Engdahl har det goda syftet att visa på den meadska teorins praktiska användbarhet. Jag stöder detta och vill med de givna exemplen peka på att en adekvat uppfattning om det dialektiska i hans begrepps-konstellation "I" – You (Alter) – "me" ger oss grund för att bättre förstå åtskilliga sociala processer med destruktiva konsekvenser – men utan att tvingas ge tapp.

"I", "me" och distansering

Min funktionella definition av "I" och "me" innefattar ytterligare element. "I" och "me" föder varandra samtidigt – med Duet som barnmorska. "I" är inte inneslutet i kroppen eller subjektet på annat vis än "me". Tvärtom är det "I" som är handlingen utåt i världen och som förändrar den, medan "me" ligger framme som ett objekt. Det är den del av "boken" som redan är publicerad, och min kropp är den slutgiltiga objektiva garanten för detta. Men kroppen är i sin ständiga närvaro viktig för "I"; av det simpla skälet att "I" är subjektet, en handlande aktör i duet. Olofsson förkroppsligar "I", något som sociologin är i stort behov av att kunna göra. Giddens däremot fördunklar det. Han förvandlar just det fenomen till ren spekulering, som Mead ville underkasta empirisk prövning. "I" och "me" skapar varandra i en rollek: När jag första gången använder ordet "Anna" i mitt mottagande av vad du återspeglar av mitt barnsliga handlande, då blir jag en person som rolleker att jag är "Anna", vilket är ett epitetsom Mamma och Pappa har satt på mig, inte jag själv. Jag går in i den leken, har inte annat val.

Detta pekar på uppkomsten av distans, som etableras mellan "I" och "me" i samma ögonblick som de föds. Jag ser min egen kropp med Pappas ögon, överskrider mig själv med Alters hjälp. Detta ger den distans som i sin tur är grunden för den giddenska reflexiviteten. Den är av avgörande betydelse för det mänskliga intellektet. Detta är ett annat sätt att uttrycka innebörden i begreppet "socialitet" hos Mead: att vara på två ställen samtidigt = di-stans. I social bemärkelse blir detta att vara i den andre samtidigt som man är i sig själv. "We must be others if we are to be ourselves", är Meads uttryck (1981: 292). I den kropp där mitt "I" huserar, kan jag också urskilja mitt "me", t.ex. det objektiva faktum att jag "heter" "Anna", och det objektiva faktum och den subjektiva upplevelsen av att det kittlar i fötterna när pappa blåser på dem.

Förmågan att upprätta distans i relation till sig själv i både fysisk och psykisk bemärkelse ligger till grund för de intelligensprocesser som kallas "abstraktion" och "generalisering"; Ego kan abstrahera när Ego ser likheter mellan Alter och Ego. Dessa likheter kan Ego generalisera till ytterligare andra. Ego ser att Ego är en människa (i motsats till familjens katt) och att hon därigenom liknar den person som är "Mamma". Men utan mammas språkliga bekräftelse på detta i nära kroppsligt samspel med gester som lockar fram liknande responser från sändare och mottagare, så skulle det inte ske att Ego börjar urskilja Ego som en annan och liknande varelse som Alter. Abstraktion och generalisering är som generella processer av avgörande betydelse för mänsklig medveten intelligens. Utan dem skulle inte reflekterande tänkande vara möjligt. De har följdriktigt spelat en stor roll i utvecklingspsykologin, bl.a. genom

både Piaget och Vygotsky. Jag har tidigare kort behandlat de båda begreppen i relation till Mead.¹³

Det som blir så tydligt hos Mead när man tillämpar hans "I" och "me" situationellt på ett litet barn och dess förälder och försöker finna distanseringens och medvetandets födelse i den situationen är att Alters närvaro i både kroppslig och symbolisk bemärkelse är det nödvändiga villkoret för Egos vaknande förmåga att relatera till omvärlden och att gå från denna tillbaka till sig själv, som det objekt i världen som Alter har hjälpt Ego fram till att uppfatta sig som. Detta är reflektion av den egna varelsen gentemot den värld där den befinner sig.

Om Olofsson förlägger "I" *inne* i kroppen, och om Giddens *fördunklar* det, så *förändligar* Habermas det. "I" och "me" blir (endast) ett evigt abstrakt samtal genom Duet i hans Meadtolkning (Habermas 1991, 1995). Att objektet är lika viktigt som samspelet mellan individer, det som samtalet handlar om, det saknas hos Habermas.. Men det meadska "I" är inte abstrakt. Det är konkret närvarande. Det finns på jorden, sitter i Mammans knä eller är mottagare av ord som Alter riktar mot det. Det är vidöppet för sinnesintryck och blir ett subjekt i varje sekund som det reagerar på dem.

Men i relation till "me" skapar "I" distans, dvs. förmåga att plocka ut "me" ur processen och betrakta det – som handen avlägsnar ett föremål som befinner sig för nära för att kunna ses av ögat. "I" och "me" är – genom just distansen mellan dem, framlagd av Alter – källan till både abstraktionen och generaliseringen som intelligenskapaciteter (Berg 1976 kap 1 o. 4). För att kunna abstrahera måste man först vara konkret. För att kunna ha distans måste man först vara nära.

"I" och "me" utövar sålunda både närhet och distans, men båda egenskaperna kommer ur socialitetens vara-med-Alter. "I" använder kroppen samtidigt som det tar sin energi ur densamma, medan "me" ligger för ankar i kroppen, i dess förflutna relation till dess materiella och sociala omgivning. Och när en handling blivit utförd kan "I" titta sig tillbaka och upptäcka att handlingen har en relation till det "me" som Alter har lagt fram för det häpnadsväckande "I"-subjektets varseblivning.

Optimistisk pessimism – eller tvärtom?

Olofsson har till hälften rätt om kroppen och "I", och Habermas till hälften rätt i sitt samtalande väsen, men Mead täcker båda, trots den fragmentariska karaktären hos hans behandling av sitt begreppspar. Ego är kropp och själ i sitt medvetande om sig själv genom mötet med Alters svar på subjektets beteende. Att många kroppsliga upplevelser är spontana i bemärkelsen icke reflekterade behöver inte betyda att de inte har en social grund. Vilgot har helt enkelt inte hunnit med att reflektera ännu. Hans socialitet är elementär och springer i förväg.

Skönlitteraturen kan illustrera. Nils Ferlin har skrivit en kärleksdikt där de två sista raderna handlar om emotionella aspekter av social responsivitet, det begrepp som Asplund (1987) använder för att precisera Meads rollövertagandebegrepp. Ferlin på

13 Se Berg 1975, kap 3 o. 4 samt Berg 1976, kap. 1 o. 4.

minner oss om en elementär och spontan fysisk form av detta, som är identisk med ett av Asplunds exempel. (Kursiveringen av diktens ord är min):

Mitt hjärta är ditt, ditt hjärta är mitt, och aldrig jag lämnar det åter.
Min lycka är din, din lycka är min, och *gråten är min när du gråter.*

Varje människa som varit förälskad känner till denna process. Vad Ferlin illustrerar är att rollövertagandet får stora emotionella och kroppsliga identifikationsföljder: När Du gråter blir det också Jag som gråter. Och gråten kan vi ta hand om i vårt samtidigt gemensamma och separat individuella "me". Rollövertagandet skapar min mänskliga personlighet och en del av den är gemensam med din, i den form du framträder för mig i det svar du ger till mitt "I".

Det är att observera att varken gråten eller förälskelsen *per se* är rollövertagande. Rollövertagandet är råmaterialet som möjliggör gråt och förälskelse. De blir så att säga förädlade former av råmaterialet. I sekundärlitteraturen kring Mead (såsom Charon a.a.) kan man få läsa att t.ex. empati *är* ett rollövertagande och att människor är begåvade med detta därför att vi helt enkelt är funtade så att vi förmår läsa varandras känslor och tankar. Då kan man frestas att tro att förälskelse är en särskilt intensiv form av rollövertagande. Nöjer man sig med detta har man missat grundbetydelsen hos Mead. Rollövertagande är ett fenomen som börjar på mycket primitiv nivå (Berg 2010); vilken som helst situation, där en individs gest lockar fram liknande respons från den andre som från den sändande individen själv och omvänt, är ett rollövertagande. Att detta sedan kan utvecklas i många komplicerade steg till empati och förälskelse är en annan historia.

Gråten är ett av Asplunds mest intagande exempel (a.a. kap. 4). Hos Mead kan man finna exempel som först ter sig triviala: hammaren och spiken är en förlängning av snickarens hand och kropp. Det är den grundläggande aspekten av kroppen i dess funktionalitet inom en omgivning. Minnet av hammare och spik sitter i kroppen. Men det medvetna minnet, och förmågan att utnyttja det, funnes där inte om inte Alter vid min hammers möte med spiken hade skapat mening i det mötet – för mig. Responsiviteten är social, även i kroppslig framträdelseform.

Individualitet börjar med upplevelsen att man är delaktig i Altera och gruppen. Den konsoliderar och mognar när man ser att man kan frigöra sig från dem. Den insikten kommer när socialiteten och Alters svar på individens gester föder fram "I" och dess "me". "I" ser mitt "me" och då får jag inför mig själv en identitet som person. Detta är den medvetna separationsprocessens början, som enligt objektrelationsteorin inträffar först bortåt treårsåldern, då identitetens mönster börjar *konsolideras*.

Men individualiteten *förändras* också. Även den processen emanerar ur svaret från Duet. En tendens är att vår tid ser en ökning av abstraktionen, bl.a. genom minskning av antalet permanenta kontakter och motsvarande ökning av episodiska, genom deras formalisering m.m. (Lasch 1982, 1983, 1984, Asplund 1987, Giddens, 1995, 1997). När Alter blir abstrakt borde följa att också "I" och dess "me" blir abstrakta. Detta är en form av lekförstörelse; leken kan inte levas utan ett visst mått av konkretion. Detta

är en allvarlig händelseutveckling (Winnicott 1981). Byråkratin torde vara ett bra exempel (Berg 1992: kap. 7).

Det är en hotfull bild som Asplund ger av abstrakt socialitet, i stark kontrast till den förhoppningsfullhet som Giddens graverar in i sin uppfattning om reflektionsförmågans och frihetens tillväxt under senmoderniteten. Denna radikala åtskillnad mellan Asplunds dystopi och Giddens utopi har antytts också av Thomas Johansson (1999: 109–139).

Individualiteten ligger inte i "I" i motsats till "me". Den ligger i den ständiga konversationen mellan dessa två, dvs. i självet, föreningen mellan "I" och "me", som är en ständigt pågående social process där drivkraften är Alter. Så menar Mead när han talar om att "me" är de andras attityder mot en person (i organiserat skick), medan "I" är den respons som han/hon ger de andra. Svaret är inte en kopia av de andras attityder, som det blir i rollsociologin (och hos t.ex. Charon). Det är heller inte isolerat från vare sig individen själv eller dennes intryck av de andras responser, som det blir hos Giddens eller i varje tolkning som inte ser "I"-s skapelse i direkt relation till Alter och "me".

Det är inte bara en teoretisk klyscha att "I"- och "me"-funktionerna är dialektiskt sammanflätade. Det finns ingen sådan motsättning som Olofsson antyder (se inledningen till min artikel) mellan individualitetens verklighet och Meads teori om att människans medvetande är helt socialt. Men Olofsson har rätt i sin anspelning på de teorier han (och jag) kritiserar.

Öppenheten i den meadska ramen kan ge den optimism som finns hos Giddens i hans reflexivitetsbegrepp. Men samtidigt finns många processer som avskärmar "I" från både Alter och "me". Asplund (1987) ger med t.ex. sin användning av begreppet abstrakt socialitet en ingång i den problematiken, grundad och kryddad av Meads hårda tes om att identiteten endast växer ur Alters svar på Egos spontanitet. Egos individualitet och identitet skapas ur de psykosociala villkor som Alter kan presentera för Ego, villkor som i sin tur beror av historisk och social position, de biologiska egenheter som Ego uppvisar, samt de *responser från Alter* som dessa egenheter röner. Vägen ligger öppen för att låta socialpsykologin befrukta den snabbt växande biologiska (särskilt neurologiska och biokemiska) forskningen (t.ex. Einhorn a.a., Gillberg 1996, Ljungberg 2009, Stern 1985, Timimi 2005) i stället för att passivt låta neurologin ensam återkolonisera kunskapsdomäner som uppenbart är både biologiska och socialpsykologiska och där socialpsykologin redan under flera decennier haft mycket att ge.

Referenser

- Aboulafia, M. (red.) (1991) *Philosophy, Social Theory, and the Thought of George Herbert Mead*. New York: State University of New York Press.
- Aronson, E., T. Wilson & R. Akert (2005) *Social Psychology*, (5th ed.) Upper Saddle River, New Jersey: Pearson.
- Asplund, J. ([1967] 1971) *Sociologiska teorier*. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- (1987) *Det sociala livets elementära former*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Berg, L-E. (1976) *Människans födelse: en socialpsykologisk diskussion kring G. H. Mead och J. Piaget*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- (1992) *Den lekande människan: En socialpsykologisk analys av lekandets dynamik*. Lund: Studentlitteratur.
- (2001) ”Varifrån kommer då detta ’I’? ’I’et och ’me’et ur socialbehavioristisk synvinkel”, *Utbildning och Demokrati: Tidskrift för didaktik och utbildningspolitik* 10 (3): 67 – 83.
- (2008) Aspects of Identification in Computer Gaming. I *HumanIT* 9 (3) (2008): 37–61. <http://www.hb.se/bhs/ith/3-9/leb.pdf>
- (2010) ”Att inte spänna kärran framför hästen: Precisering av Meads ’rollövertagande’”, *Sociologisk Forskning* 47 (2): 5–23.
- Berg, L-E, A. Boglind, T. Leissner, P. Månson & H. Värnlund (1975) *Medvetandets sociologi*. Stockholm: Wahlström & Widstrand, ALMAserien.
- Berger, P. & T. Luckman (1966) *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. New York: Doubleday.
- Charon, J. ([1992], 4.th ed.1999) *Symbolic Interactionism: An Introduction, an Interpretation, an Integration*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall.
- Dawkins, R. (2009) *Darwins laddade budskap*. (TV-serie om Darwin som sändes i TV 2 våren 2009 med repris sensommaren 2009.)
- Dewey, J. (2005) *Människans natur och handlingsliv*. Göteborg: Daidalos. (Original: (1922) *Human Nature and Conduct*. Mineola, N. Y: Dover Publications.)
- Einhorn, S. (2005) *Konsten att vara snäll*. Stockholm: Bokförlaget Forum.
- Einhorn, S. (2009) *Konsten att vara sig själv*. Stockholm: Liber.
- Engdahl, E. (2001) ”Kroppens och känslornas betydelse för självförverkligandet: En rekonstruktion av G. H. Meads tänkande”, I *Utbildning och Demokrati: Tidskrift för didaktik och utbildningspolitik* 10 (3): 35 – 52.
- (2004) *A Theory of the Emotional Self: From the Standpoint of a NeoMeadian*. Örebro: Örebro Universitet.
- (2007) ”Det sociala livets elementära former: En rekonstruktion av Johan Asplunds socialpsykologiska tänkande”, i M. Carleheden, R. Lidskog & C. Roman (red.) *Social Interaktion: Förutsättningar och former*. Malmö: Liber.
- Giddens, A. (1984) *The Constitution of Society*. Cambridge: Polity Press.
- (1995) *Intimitetens omvandling*. Lund: Bokförlaget Nya Doxa.
- (1997) *Modernitet och självidentitet*. Göteborg: Daidalos.

- Gillberg, C. (1996) *Ett barn i varje klass: om DAMP, MBD, ADHD*. Stockholm: Cura.
- Goffman, E. (1974) *Jaget och maskerna*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Gärdenfors, P. (2000) *Hur Homo blev sapiens: om tänkandets evolution*. Nora: Nya Doxa.
- Habermas, J. (1991) "The Paradigm Shift in Mead", 137 – 168 i M. Aboulafia (red.) *Philosophy, Social Theory, and the Thought of George Herbert Mead*. New York: State University of New York Press.
- (1995) *The Theory of Communicative Action. Volume one*. Oxford: Polity Press.
- Israel, J. (1979) *Om relationistisk socialpsykologi*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- (1980) *Språkets dialektik och dialektikens språk*. Scandinavian University Books. Stockholm: Esselte studium.
- (1982) *Om konsten av blåsa upp en ballong inifrån*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- (1999) *Handling och samspel: Ett socialpsykologiskt perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Joas, H. ([1980] 1997) *G. H. Mead: A Contemporary Re-Examination of his Thought*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Johansson, T. (1999) *Socialpsykologi: Moderna teorier och perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Lasch, C. (1982) *Den narcissistiska kulturen*. Stockholm: Norstedts.
- (1983) *Den belägrade familjen*. Stockholm: Norstedts.
- (1984) *Det minimala jaget*. Stockholm: Norstedts.
- Lewis, J. D. (1991) "A Social Behaviorist Interpretation of the Meadian 'I'", 109 – 133 i M. Aboulafia (red.) *Philosophy, Social Theory, and the Thought of George Herbert Mead*. New York: State University of New York Press.
- Liljeström, R. (1973) *Uppväxtvillkor: Samspelet mellan vuxna och barn i ett föränderligt samhälle*. Stockholm: Publica.
- Lindblom, J. & J. Stier (2011) *Det socialpsykologiska perspektivet*. Lund: Studentlitteratur.
- Ljungberg, T. (2009) *AD/HD i nytt ljus*. Stockholm: Exiris.
- Lundin, (numera Thunman) E. (2001) "G. H. Mead och de sociala strukturernas betydelse för individen", *Utbildning och Demokrati: Tidskrift för didaktik och utbildningspolitik* 10 (3): 53 – 66.
- (2004) *Motstånd och kreativitet: George Herbert Meads bidrag till aktör-strukturdebatten*. Stockholm/Stehag: Symposion.
- (2008) "Motståndets betydelse", *Sociologisk Forskning* (4): 47 – 74.
- & M. Persson (2011) George Herbert Mead och motståndet. 47 – 72 i J. Lindblom & J. Stier *Det socialpsykologiska perspektivet*. Lund: Studentlitteratur.
- Mahler, M. (1984) *Barnets psykiska födelse: Symbios och individuation*. Stockholm: Natur och kultur.
- Olofsson, P.-O. (2008) "Självvet, rollerna och pågående koordinationer", *Sociologisk Forskning* (4): 25 – 46.

- Osvath, M. & H. Osvath (2008) "Chimpanzee and Orangutan Forethought: Self-control and Pre-Experience in the Face of Future Tool Use", *Animal Cognition* 10. 1007/s10071-008-0157-0. Springer Press.
- Reck, A. ([1964] 1981) *George Herbert Mead: Selected Writings*. Chicago: University of Chicago Press.
- Scheff, T. (2003) "Shame in Self and Society", *Symbolic Interaction* 26 (2): 239–262.
- Stern, D. (1985) *The Interpersonal World of the Infant*. New York: Basic Books.
- Timimi, S. (2005) *Naughty Boys: Anti Social Behavior, ADHD and the Role of Culture*. Houndmills, Basingstoke: MacMillan.
- Trost, J. & I. Levin ([1996] 2004, 2006) *Att förstå vardagen – med ett symbolisk interaktionistiskt perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Vaage, S. (1995) *Handling og sosialitet: G.H. Mead om utdanning of sosialisering*. Oslo: Pedagogisk forskningsinstitutt, Universitetet i Oslo.
- de Waahl, F. (2001) *Tree of Origin: What Primate Behaviour Can Tell Us about Human Social Evolution*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Westlund, O. (2003) *S(t)imulating a Social Psychology: G. H. Mead and the Reality of the Social Object*. Uppsala: Uppsala University Library.
- Winnicott, D. W. (1981) *Lek och verklighet*. Stockholm: Natur och Kultur.
- von Wright, M. (2000) *Vad eller vem? En pedagogisk rekonstruktion av G. H. Meads teori om människans intersubjektivitet*. Göteborg: Daidalos.

Författarpresentation

Lars-Erik Berg är sociolog med lång verksamhet vid göteborgsinstitutionen. De senaste 10 åren har han ägnat åt programmet i socialpsykologi vid Högskolan i Skövde. G. H. Mead såsom grund för den symboliska interaktionismen är det främsta intresset. Det har Berg empiriskt tillämpat på barn, lek, förskola, familj (i kris), ungdomar och datorspel, teoretiskt mot den meadska begreppsapparaten med medvetande och identitet i centrum.